

فهرست کلی مطالب

صفحه	عنوان
شانزده	مقدمه چاپ دوم
۱	پیشگفتار
۵	مقدمه
۶	اصول مشترک نظامهای عرفانی
۸	عرفان نظری و عرفان عملی
۱۴	منشأ و خاستگاه عرفان نظری در اسلام
۱۸	نسبت دین و عرفان
۲۰	پرسش
۲۱	فصل اول: معرفت‌شناسی عرفان نظری
۲۱	مبانی معرفت‌شناختی عرفان
۲۱	عقل و قلب و وحی
۲۸	بیان ابن عربی
۳۱	شناخت تجربه عرفانی
۳۸	وحی و تجربه عرفانی
۴۱	وجه معرفتی تجربه عرفانی
۴۱	ماهیت تجربه عرفانی
۵۰	انواع تجارب عرفانی
۶۳	اعتبار و حجیت تجربه عرفانی
۷۲	عوامل و موانع تحقق تجربه عرفانی
۷۳	زبان عرفان
۱۰۰	تأویل
۱۰۸	پرسش

صفحه	عنوان
۱۰۹	فصل دوم: هستی‌شناسی در بینش عرفانی
۱۰۹	اصالت وجود
۱۱۱	دو معنی وجود در عرفان
۱۱۲	اعتبارات وجود و وجود مطلق
۱۱۳	احکام وجود در مکتب ابن عربی
۱۱۴	وحدت وجود
۱۱۶	مفهوم وحدت وجود
۱۱۸	وحدت شخصی وجود
۱۲۱	نمادهای وحدت وجود
۱۲۴	اثبات وحدت وجود
۱۳۰	تجلی
۱۳۲	مفهوم تجلی
۱۳۴	اثبات تجلی
۱۳۹	پرسش
۱۴۱	فصل سوم: خداشناسی در عرفان نظری
۱۴۳	مبانی خداشناسی عرفانی
۱۴۳	۱. امتناع درک کنه ذات
۱۴۴	۲. مراتب عالمان در خداشناسی
۱۴۵	۳. اقسام راههای معرفت رب (خداشناسی)
۱۴۸	۴. مختصات راه و هدف در طریق خودشناسی
۱۵۰	۵. رابطه نفس و خدا
۱۵۰	۶. انواع تقریرها در بیان نحوه ارتباط بین معرفت نفس و معرفت رب
۱۵۴	خدای عارفان: شخص یا شیء
۱۵۷	تشبیه و تنزیه
۱۶۲	ویژگیهای خداشناسی عرفانی
۱۶۸	اسماء الهی
۱۶۸	اسماء الهی از جنبه وجودشناختی
۱۷۷	تقسیم‌بندی اسماء الهی در عرفان

صفحه	عنوان
۱۸۲	اسماء الهی از جنبه معنی‌شناختی
۱۸۳	توقیفیت اسماء
۱۸۴	رابطه انسان با اسماء الهی
۱۸۵	بزرگ‌ترین اسماء الهی
۲۰۴	پرسش
فصل چهارم: جهان‌شناسی در عرفان نظری	
۲۰۵	هویت عالم
۲۰۷	الف) خیال و رؤیا
۲۰۹	ب) آینه
۲۱۰	ج) سایه
۲۱۰	د) نور
۲۱۲	پیدایش عالم (آفرینش)
۲۱۲	الف) حبّ و غرض الهی
۲۱۴	ب) اتکاء طرفینی
۲۱۶	۱. تثلیث
۲۱۸	۲. خلق جدید یا آفرینش مدام
۲۲۲	ویژگیهای جهان در جهان‌شناسی عرفانی
۲۲۶	نظام عالم و مراتب مظهریت
۲۲۶	حضرات و مراتب
۲۳۱	معاد و بازگشت جهان
۲۳۴	تقسیمات قیامت
۲۳۵	پرسش
فصل پنجم: انسان‌شناسی در عرفان نظری	
۲۳۷	ساحت تکوینی (وجودی) انسان
۲۴۲	ویژگیهای انسان
۲۵۰	سطح فردی (مصدیقی) انسان
۲۵۱	ساحت‌های وجودی انسان

صفحه	عنوان
۲۵۴	ولایت
۲۵۶	اقسام ولایت
۲۵۶	ولایت، نبوت و رسالت
۲۶۳	پرسش
۲۶۵	پیوستها
۲۶۵	پیوست ۱: حجیت باورهای عرفانی
۲۷۳	پیوست ۲: اعتبارات وجود و ذات حق
۲۷۸	منابع
۲۸۴	فهرست آیات
۲۸۶	فهرست روایات
۲۸۷	فهرست اشعار
۲۹۴	فهرست اعلام

فهرست تفصیلی مطالب

صفحه	عنوان
شانزده	مقدمه چاپ دوم
۱	پیشگفتار
۵	مقدمه
۶	اصول مشترک نظامهای عرفانی
۸	عرفان نظری و عرفان عملی
۱۴	منشأ و خاستگاه عرفان نظری در اسلام (الف) قرآن کریم (۱۵)، (ب) سنت (۱۷).
۱۸	نسبت دین و عرفان
۲۰	پرسش
۲۱	فصل اول: معرفت‌شناسی عرفان نظری
۲۱	مبانی معرفت‌شناختی عرفان
۲۱	عقل و قلب و وحی
۲۸	بیان ابن عربی
۳۱	شناخت تجربه عرفانی
۳۸	وحی و تجربه عرفانی
۴۱	وجه معرفتی تجربه عرفانی
۴۱	ماهیت تجربه عرفانی
	(الف) نظریه احساسی (عاطفی) (۴۱)، (ب) نظریه تشابه با ادراک حسی
	(۴۲)، (ج) نظریه تفکیک‌ناپذیری تجربه و تفسیر (۴۴)، (د) نظریه توهم
	(۴۵)، (ه) نظریه علم حضوری (۴۶).
۴۹	دو شبهه مربوط به تجربه عرفانی
	۱. کذب بودن برخی علوم حضوری (۴۹)، ۲. ناشناختنی بودن امر
	توصیف‌ناپذیر (۵۰).

صفحه	عنوان
۵۰	انواع تجارب عرفانی ۱. براساس واسطه پیدایش تجربه (۵۱)، ۲. براساس متعلق (مورد) تجربه (۵۱).
۵۲	۱. برحسب متعلق (مورد) تجربه الف) مکاشفه صوری و معنوی (۵۲)، ب) مکاشفه دنیوی و اخروی (۵۴)، ج) فنا و بقا (۵۴)، د) علم الیقین، عین الیقین و حق الیقین (۵۶)، ه) مکاشفه، مشاهده و معاینه (۵۶).
۵۷	۲. برحسب نحوه آگاهی و شدت و ضعف آن الف) برحسب درجه تجربه عرفانی (۵۷)، ب) برحسب درجه تجربه کننده (۵۸).
۶۰	۳. برحسب آثار و احوال ملازم با تجربه
۶۲	۴. برحسب منشأ تجربه الف) اقسام خواطر و الهامات (۶۲)، ب) اقسام تجلیات (۶۲).
۶۳	اعتبار و حجیت تجربه عرفانی
۶۳	مبنای اعتبار و حجیت تجربه عرفانی الف) حجیت تجربه عرفانی برای واجد آن (۶۴)، ب) حجیت تجارب عرفانی برای دیگران (۶۴).
۶۷	معیار صدق در تجربه عرفانی الف) از نگاه فرد تجربه کننده (۶۷)، ب) از نگاه دیگران (۶۸).
۶۹	شباهت بحث ۱. تکرار پذیری (۶۹)، ۲. توهمزایی (۷۰).
۷۲	عوامل و موانع تحقق تجربه عرفانی
۷۳	زبان عرفان
۷۳	علل رازداری عارفان الف) راز بودن (۷۴)، ب) غیرت (۷۴)، ج) خلوص (۷۵)، د) اقتضای حال و مقام (۷۵)، ه) حفظ نظام اجتماع (۷۶)، و) جلوگیری از لغزش دیگران (۷۷)، ز) تقیه (۷۷).
۷۸	علل نتوانستن (وصف ناپذیری)

صفحه	عنوان
	الف) محدودیت زبان و مفاهیم (مشکل کلام) (۸۰)، ب) تنگی افهام (مشکل مخاطب) (۸۱)، ج) عواطف (مشکل متکلم) (۸۲)، د) حیرت‌زایی و راز بودن تجارب (۸۳).
۸۶	علل سخن‌گفتن عارفان
	الف) اقتضای حال یا مقام (۸۶)، ب) جلوه دادن حسن حق (۸۶)، ج) تخلیه درون و سرریز شدن معارف (۸۷)، د) جنبه تعلیمی (۸۸)، ه) غیرت (۸۸).
۸۹	قالبهای زبانی عرفان
	الف) عبارات سلبی (۸۹)، ب) عبارات تناقض‌نما (۹۰)، ج) زبان نمادین (۹۱)، د) تمثیل (۹۴)، ه) اصطلاحات (۹۵)، و) شطح (۹۶).
۱۰۰	تأویل
۱۰۴	جایگاه تأویل نزد عارفان
۱۰۸	پرسش
۱۰۹	فصل دوم: هستی‌شناسی در بینش عرفانی
۱۰۹	اصالت وجود
۱۱۱	دو معنی وجود در عرفان
۱۱۲	اعتبارات وجود و وجود مطلق
۱۱۳	احکام وجود در مکتب ابن عربی
۱۱۴	وحدت وجود
۱۱۶	مفهوم وحدت وجود
۱۱۸	وحدت شخصی وجود
۱۲۱	نمادهای وحدت وجود
	۱. نماد رؤیا و تعبیر آن (۱۲۱)، ۲. نماد صورت در آیین (۱۲۲)، ۳. تمثیل به واحد و اعداد (۱۲۳).
۱۲۴	اثبات وحدت وجود
۱۳۰	تجلی
۱۳۲	مفهوم تجلی

صفحه	عنوان
۱۳۴	اثبات تجلی
۱۳۶	دو شبهه درباره وحدت وجود و تجلی ۱. اسناد نقص به حق (۱۳۷)، ۲. ارتفاع نقیضین (۱۳۸).
۱۳۹	پرسش
۱۴۱	فصل سوم: خداشناسی در عرفان نظری
۱۴۳	مبانی خداشناسی عرفانی
۱۴۳	۱. امتناع درک کنه ذات
۱۴۴	۲. مراتب عالمان در خداشناسی
۱۴۵	۳. اقسام راههای معرفت رب (خداشناسی)
۱۴۵	الف) آفاقی، انفسی، راه صدیقین
۱۴۷	ب) نظر به خویش و نظر به حق
۱۴۷	ج) دو راه معرفت انفسی به خداوند
۱۴۸	۴. مختصات راه و هدف در طریق خودشناسی
۱۵۰	۵. رابطه نفس و خدا
۱۵۰	۶. انواع تقریرها در بیان نحوه ارتباط بین معرفت نفس و معرفت رب
۱۵۴	خدای عارفان: شخص یا شیء
۱۵۷	تشبیه و تنزیه
۱۶۲	ویژگیهای خداشناسی عرفانی
	۱. ثبوتی بودن (۱۶۲)، ۲. توحیدی بودن (۱۶۳)، ۳. اسم‌شناسانه بودن (۱۶۵)، ۴. متنوع بودن (۱۶۵)، ۵. تفاعل و ارتباط طرفینی (۱۶۶)، ۶. تضاد هم‌زمان (حیرت‌زا بودن) (۱۶۷).
۱۶۸	اسماء الهی
۱۶۸	اسماء الهی از جنبه وجودشناختی
۱۷۰	عینیت یا زیادت اسماء و صفات
۱۷۱	اتحاد اسم و مسمی یا تغایر آن دو
۱۷۳	اسماء الهی و جهان
۱۷۴	روابط بین اسماء

صفحه	عنوان
	۱. تعاون اسماء (۱۷۴)، ۲. تناكح (ازدواج) اسماء (۱۷۴)، ۳. تقابل اسماء (۱۷۵)، ۴. تفاضل اسماء (۱۷۵).
۱۷۶	اسماء جزئی
۱۷۷	تقسیم‌بندی اسماء الهی در عرفان
	۱. اسماء تنزیهی و تشبیهی (۱۷۸)، ۲. اسم اعظم، ارکان، امهات اسماء (۱۷۸)، ۳. اسم مستأثر و غیر مستأثر (۱۷۹)، ۴. اسماء جمال و جلال (۱۸۰)، ۵. اسم ذات، صفات، افعال (۱۸۱)، ۶. اسم متصل و منقطع الظهور (۱۸۱).
۱۸۲	اسماء الهی از جنبه معنی‌شناختی
۱۸۳	توقیفیت اسماء
۱۸۴	رابطه انسان با اسماء الهی
۱۸۵	بزرگ‌ترین اسماء الهی
۱۸۶	۱. الله و رب
۱۸۷	۲. رحمان
۱۹۱	۳. علیم: علم الهی و اعیان ثابته طبیعت واسط اعیان (۱۹۳).
۱۹۷	۴. مرید: اراده و خالقیت الهی الف) چرایی خالقیت الهی (۱۹۸)، ب) چگونگی خالقیت الهی و مسئله وساطت (۱۹۹).
۱۹۹	وجه خاص
۲۰۱	مظهر (صادر) نخست: وجود منبسط
۲۰۴	پرسش
۲۰۵	فصل چهارم: جهان‌شناسی در عرفان نظری
۲۰۵	هویت عالم
۲۰۷	الف) خیال و رؤیا
۲۰۹	ب) آئینه
۲۱۰	ج) سایه
۲۱۰	د) نور

صفحه	عنوان
۲۱۲	پیدایش عالم (آفرینش)
۲۱۲	الف) حبّ و غرض الهی
۲۱۴	ب) اتکاء طرفینی
۲۱۶	۱. تثلیث
۲۱۸	۲. خلق جدید یا آفرینش مدام
۲۲۲	ویژگیهای جهان در جهان‌شناسی عرفانی
	۱. آیه و آئینه بودن (۲۲۲)، ۲. نظام احسن عالم (۲۲۳)، ۳. سریان حیات و شعور عمومی (۲۲۵).
۲۲۶	نظام عالم و مراتب مظهریت
۲۲۶	حضرات و مراتب
۲۳۱	معاد و بازگشت جهان
۲۳۴	تقسیمات قیامت
۲۳۵	پرسش
۲۳۷	فصل پنجم: انسان‌شناسی در عرفان نظری
۲۳۸	ساحت تکوینی (وجودی) انسان
۲۴۲	ویژگیهای انسان
	۱. جامعیت (۲۴۲)، ۲. وساطت (۲۴۴)، ۳. خلافت و تصرف (۲۴۶)، ۴. غایت (۲۴۶)، ۵. اختیار (۲۴۷).
۲۵۰	سطح فردی (مصادیقی) انسان
۲۵۱	ساحت‌های وجودی انسان
۲۵۱	الف) ساحت‌های چهارگانه
۲۵۲	ب) لطایف سبع
۲۵۴	ولایت
۲۵۶	اقسام ولایت
۲۵۶	ولایت، نبوت و رسالت
۲۵۹	ولایت مطلقه و ولایت مقیده
۲۶۱	ختم ولایت

صفحه	عنوان
۲۶۳	علم ولی (۲۶۱)، افضلیت ولایت (۲۶۲)، تصرف ولی (۲۶۳). پرسش
۲۶۵	پیوستها
۲۶۵	پیوست ۱: حجیت باورهای عرفانی
۲۷۳	پیوست ۲: اعتبارات وجود و ذات حق
۲۷۸	منابع
۲۸۴	فهرست آیات
۲۸۶	فهرست روایات
۲۸۷	فهرست اشعار
۲۹۴	فهرست اعلام

مقدمهٔ چاپ دوم

چاپ دوم کتاب مبانی عرفان نظری حاوی اصلاحات و اضافاتی است که مرهون تدریس آن توسط برخی همکاران محترم در دانشگاهها و تذکرات ایشان در این زمینه می‌باشد. تغییرات این نوبت از نشر عبارت است از:

۱. اضافه کردن فهرست تفصیلی به کتاب.
۲. افزودن بخش «پرسش» به انتهای هر فصل.
۳. اضافه کردن پاراگرافهایی (حدود سی مورد) برای توضیح بیشتر مطالب متن.

۴. افزودن بخشی ذیل عنوان مبانی خداشناسی عرفانی (خداشناسی انفسی) در مبحث خداشناسی.

۵. روان‌سازی برخی عبارات از طریق اضافه یا حذف کلمات یا علامتها.

۶. تصحیح برخی اغلاط چاپی و نیز نشانیها در متن و پاورقی.

۷. افزودن فهرست آیات، روایات، اشعار و اعلام.

در پایان نگارنده ضمن تشکر از دوستان و همکارانی که به نحوی به تکمیل این اثر مدد رساندند، لازم می‌داند از مسئول محترم سازمان سمت، کمیته الهیات و فلسفه آن سازمان و نیز ویراستاران آن مرکز تقدیر و تشکر نماید.

امید است این اثر گامی هرچند کوچک در راستای آشنایی نسل جوان ما با دستاوردهای معنوی و معرفتی اصیل عرفان اسلامی و موارث عظیم و عمیق فرهنگ ایران اسلامی باشد.

ای تقاضاگر درون همچون جنین
سهل گردان ره نما توفیق ده
چون ز مفلس زر تقاضا می‌کنی
چون تقاضا می‌کنی اتمام این
یا تقاضا را بهل بر ما منه
زر ببخشش در سیر ای شاه غنی

سعید رحیمیان
دانشیار دانشگاه شیراز
خرداد ۱۳۸۸

پیشگفتار

در تألیف کتاب درسی مبانی عرفان نظری با هدف آشنایی دانشجویان و دانش پژوهان با ارکان نظری و اصول کلی جهان بینی عرفانی شاید ساده ترین راه انتخاب متنی از متون موجز در عرفان نظری و سپس ترجمه و شرح آن و یا متنی مفصل و تلخیص آن باشد، اما این روش که زمانی مألوف و نیز بسامان محسوب می شد، امروزه روش مناسبی نیست. در این روزگار معرفی هر مکتب و منظومه شناختاری آن در حیطه فلسفه و کلام یا عرفان، غیر از شرحها و تلخیصها، نیازمند بازنگری در شیوه تدوین و عرضه ای نو از آن مکتب با زبانی نزدیک به زبان عصر نیز هست؛ از این رو در نوشتاری که در پیش روست، تلاش نگارنده بر حفظ و مراعات سه ویژگی بوده است:

(۱) اصالت مطالب و استحکام آنها؛ (۲) بازاندیشی در شیوه طرح مباحث و نحوه ارائه آنها؛ (۳) انطباق با پیش دانسته های دانشجویان.

انتخاب قالب و زبان مناسب که هم مفاهیم اصلی عرفان نظری را منتقل نماید و هم برای نسل حاضر قابل درک باشد و در عین حال به سطحی نگری و ساده انگاری مفرط کشیده نشود دغدغه اساسی نگارنده بوده است و سعی شده تا علاوه بر طرح دیدگاههای شخصی خویش، از تجربیات مختلفی نیز که به خصوص در چند دهه اخیر به وسیله عالمان مسلمان و نیز اسلام شناسان و مستشرقان به دست آمده استفاده شود.^۱ مسئله بعدی که باید در تدوین این اثر بدان توجه

---

۱. در این زمینه، نگارنده روش استادان جلال الدین آشتیانی، علامه طباطبایی، جلال الدین همایی، جوادی آملی، محسن جهانگیری، عبدالحسین زرین کوب، سید حسین نصر ←

می‌شد، تعدد و تنوع مکاتب عرفانی در اسلام بود؛^۱ مکاتب متعددی چون مکتب عرفانی خراسان و عراق و مکتب ابن عربی که علی‌رغم اشتغال بر گوهر تجربی و شهودی کمابیش واحد، در نحوه طرح مباحث، تأکیدات و نیز در قالبهای زبانی و برخی پیش‌فرضهای کلامی یا فلسفی با هم متفاوت می‌نمودند. از این‌رو مکتب عرفانی ابن عربی^۲ به دو دلیل مبنا قرار گرفت: یکی اینکه به عنوان مکتب غالب در عرفان نظری در جهان اسلام مقبولیت یافته و پیروان و شارحان فراوانی اعم از شیعه و اهل سنت در بسیاری سلاسل مختلف اهل تصوف و عرفان دارد؛ دوم اینکه ساختار فلسفی و منظومه‌ای هماهنگ در تدوین و نظم مطالب دارد؛ اما مشکلی نیز وجود دارد که به فنی و پیچیده بودن برخی مباحث و اصطلاحات مکتب مزبور مربوط می‌شود.

در این زمینه در وهله نخست، نگارنده بر آن شد تا طرح تدوین کتاب را حتی‌المقدور در قالبهای تازه و کمابیش منظم و به شکل فصول مترتب بر یکدیگر درآورد. بدین صورت که ابتدا مباحث معرفت‌شناختی عرفان نظری و سپس جهان‌بینی عرفانی در قالب چهار بحث اساسی وجودشناسی، خداشناسی، جهان‌شناسی و انسان‌شناسی مطرح شود. بر این اساس تلاش شد تا جهان‌بینی عرفانی مکتب ابن عربی در قالب ساختاری به هم پیوسته، که هسته جوهری آن

→ و نیز توشیهیکو ایزوتسو، ویلیام چیتیک، هانری کربن، فریتوف شوان، تیتوس بورکهارت و مارتین لینگز را در معرفی مکتب عرفانی ابن عربی و مولانا و دیگر عارفان مورد مذاقه و استفاده قرار داده است.

۱. چنان که اشاره خواهد شد برخی تفکیکهای مصنوعی و ظاهری که فی‌المثل در جداسازی عرفان ابن عربی با عرفان مولانا و حافظ یا تفاوت‌گذاری بین مکاتب عاشقانه و مکاتب عارفانه (معرفتی) و مانند آن مطرح شده، مد نظر نیست.

۲. برای آشنایی با شخصیت ابن عربی، زندگی و آثار و افکار وی رجوع شود به:

- عداس، کلود؛ در جستجوی کبریت احمر؛ ترجمه فریدالدین رادمهر، نیلوفر، ۱۳۸۷.

- جهانگیری، محسن؛ ابن عربی چهره برجسته عرفان اسلام، دانشگاه تهران، ۱۳۶۱.

- پالاسیوس، آسین؛ زندگی و مکتب ابن عربی؛ ترجمه حمیدرضا شیخی، اساطیر، ۱۳۸۵.

- اولوداغ، سلیمان؛ ابن عربی؛ ترجمه داوود وفایی، نشر مرکز، ۱۳۸۴.

یعنی وحدت وجود و تجلی اسماء و صفات حق در مباحث مختلف به عنوان روح کلی عرفان ابن عربی هویدا باشد، مطرح شود. همچنین سعی شد اصطلاحات عرفانی در متن مباحث مربوط به هر فصل (نه به صورت جداگانه) تعریف شود تا در قالب نظام کلی عرفانی معنی یابد و جایگاه آنها مشخص گردد. در وهله بعد نیز جهت حل معضل مزبور پیشنهاد مؤکد نگارنده تدریس این متن در ترم آخر یا سال آخر رشته‌های ذکر شده است، چراکه فراگیری یک دوره فلسفه اسلامی و آشنایی با اصطلاحات و قواعد آن برای ورود به برخی مباحث نظری عرفان، مقدمه لازم محسوب می‌شود. چنان که اشارت رفت تطابق با پیش دانسته‌های دانشجویان از ویژگیهای اساسی تدوین کتب درسی است.

در عین حال پیشنهاد دیگر، مطالعه برخی کتب عمومی در زمینه عرفان اسلامی اعم از عرفان نظری یا عملی یا سیر تاریخی عرفان به وسیله دانشجویان و دانش‌پژوهان گرامی است؛^۱ کتابهای معرفی شده در کتابنامه نیز می‌تواند در این راه مؤثر افتد. نکته دیگر اینکه به دو دلیل از آیات قرآنی و احادیث و نیز اشعار عارفان در لابه‌لای مباحث به خصوص در فصل سوم به بعد استفاده شده است:

۱. چنان که خواهد آمد از جمله منابع معرفتی عرفان نظری در اسلام متون مقدس یعنی آیات و احادیث است، بنابراین آشنایی با نحوه درک عارفان از این متون و شیوه تأویل ایشان در این گونه مباحث لازم و ضروری می‌نمود.
۲. درج اشعار مختلف حافظ و مولانا و شبستری و دیگر بزرگان نه فقط وحدت جوهری تجارب عرفانی و مکتب نظری ایشان را تأیید، بلکه از خشکی و

---

۱. آثار ذیل در این زمینه پیشنهاد و معرفی می‌شود: جستجو در تصوف ایران و سرنوشتی از دکتر زرین‌کوب، مولوی‌نامه و دژ هوش‌ریا از استاد همایی، ابن عربی چهره برجسته عرفان اسلامی از دکتر جهانگیری، فلسفه عرفان و عرفان نظری از دکتر یشری، صوفیسم و تائویسم از پروفیسور ایزوتسو، تاریخ فلسفه اسلامی و انسان نورانی در تصوف اسلامی از هانری کربن و آفاق تفکر معنوی در اسلام ایرانی از داریوش شایگان، شناخت اسلام و گوهر و صدف عرفان اسلامی از فریتوف شوان، تصوف چیست از مارتین لینگز، درآمدی بر تصوف از تیتوس بورکهارت و ابعاد عرفانی اسلام از آن ماری شیمل.

ملالت مباحث نیز جلوگیری می‌کرد. مدرسان محترم نیز با قریحه و باریک‌بینیها و دقت‌های خویش مجالی فراخ‌تر برای تأنیس و تقریب بیشتر مباحث به ذهن دانشجویان می‌یابند.

در آخر پس از حمد الهی، سپاس خویش را به لحاظ حسن نظر، برخی تصحیحها و ملاحظات سودمند و دیگر مساعدتهای ریاست محترم سازمان سمت و همکاران دلسوزشان نثار ایشان می‌کنم و از مدرسان محترم و خوانندگان فهیم درخواست ارائه انتقادات و پیشنهادهای جهت تکمیل مباحث را دارم. و من الله التوفیق و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین.

سعید رحیمیان

عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز